

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

УДК 316.648.2

doi: <https://doi.org/10.33270/03192401.7>

Березенко В. В. – аспірант кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6247-1703>

Суспільна свідомість як предмет дослідження юридичної психології

Метою статті є результати узагальнення наукових поглядів щодо сутності та складових суспільної свідомості, її місця в предметному полі юридичної психології. **Методологічний інструментарій** представлений сукупністю загальнонаукових і психологічних принципів, а також теоретичних (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення) методів. **Наукова новизна.** Визначено джерела поляризації сучасного українського суспільства. Встановлено теоретичні підстави концепту суспільної свідомості як складової системи світоглядних інтересів, цілей та цінностей, що має вагоме значення для рефлексії зв'язків держави з її громадянами. Виокремлено основні чинники взаємовпливу психолого-правових феноменів у структурі суспільної свідомості. Обґрунтовано, що факти суспільного знання трансформуються в норми бажаної поведінки, бачення належної системи психолого-правових і соціальних цінностей. **Висновки.** На підставі здійсненого дослідження сформульовано такі висновки: 1) суспільна свідомість як предмет дослідження юридичної психології характеризується різноманітними аспектами (психологічними, юридичними, філософським), що у своїй сукупності формує уявлення щодо реалій суспільного буття загалом людей, об'єднаних належністю до цього буття у відповідний історичний проміжок часу. У контексті історичного матеріалізму вона належить до надбудови, оскільки через зміни матеріального відбуваються зміни ментальні (відображає ментальну сутність нематеріального життя); 2) суспільна свідомість наповнюється та змінюється через можливість аналізу минулого й усвідомлення помилок, через формування філософського узагальнення розуміння явищ, фаза розквіту яких минула. Чинники суспільного знання трансформуються в норми бажаної поведінки, бачення належної системи психолого-правових і соціальних цінностей. Усе це в сукупності є рушійною силою, яка задає потенціал розвитку продуктивних реалій буття.

Ключові слова: суспільна свідомість; українське суспільство; психолого-правові феномени; рефлексія; соціальні цінності; поляризація.

Вступ

Формування суспільної свідомості в Україні не викликає сумнівів, оскільки йдеться про історичний вибір шляху розвитку держави. Цей вибір робить сьогодні кожний громадянин, оскільки політичне життя стало по-іншому сприйматися після подій Помаранчевої революції та Майдану. Вже не дивує, що політико-правові відносини стали цікавити не лише дорослих людей, а й молодь як свідомих громадян своєї держави.

Українське суспільство початку XXI ст. може характеризуватися як поляризоване – воно не має внутрішньої єдності. Такий стан пояснюється тривалим періодом відсутності державності в української нації, насиллям над нею чужої волі через існування в минулому у складі поліетнічних імперій. В умовах незалежного розвитку до цього додалася низка «векторів розбрату» української спільноти за різними ознаками: соціальними, політичними, ідеологічними. Крім того, сьогодні відсутній консенсус стосовно фундаментальних цінностей, ідеалів і цілей суспільства, що породжує високу конфліктність та соціальну напругу. Це зумовлює політико-правову нестабільність у суспільстві. Сучасній суспільній свідомості України притаманний низький ступінь

довіри населення до державних інститутів влади, що стосується й судової гілки влади, ігнорування законних способів розв'язання конфліктів, переважання емоційних регуляторів у політико-правовій поведінці.

За таких умов необхідним є науково обґрунтований аналіз і неупереджений моніторинг як політико-правової свідомості суспільства загалом, так і окремих його соціальних груп та громадян. Це зумовлено тим, що суспільна свідомість містить потенціал для реалізації низки варіантів розгортання соціальних подій.

Окрім того, дослідження політико-правової свідомості необхідне не лише для побудови її теоретичної моделі. Його активна роль полягає у свідомому формуванні державними та суспільними інститутами інформаційного простору, позитивних установок громадян, спрямуванні вектору процесу становлення державності в Україні в напрямі розвитку, а не стагнації чи занепаду.

Деякі автори (О. Валєвський, Д. Видрін, В. Журавський, К. Холодковський) вважають суспільну свідомість відображенням суспільних відносин, суспільного життя загалом. Інша група авторів (К. Гаджиев, А. Уледов, Г. Щедрова) розглядає суспільну свідомість крізь призму державної влади – правового адміністрування та

політичного управління. Частина авторів (В. Бебик, Л. Гордон, М. Михальченко) вказують на органічний зв'язок суспільної свідомості з економічними відносинами, потребами та інтересами різних верств населення. Інакше кажучи, суспільна свідомість – це відображення економічних, правових та політичних відносин.

Проблему суспільної свідомості у вітчизняній літературі, літературі країн СНД, іноземній літературі порушено у роботах В. Андрущенка, В. Бабкіна, Д. Белла, З. Бжезинського, К. Гаджієва, Є. Головахи, Б. Грушина, Г. Дилігенського, В. Кременя, І. Кресіної, І. Кураса, В. Мшвенієрадзе, В. Ребкала, П. Сергієнка, С. Хантінгтон та ін.

Проблемна ситуація полягає в тому, що суспільна свідомість динамічно пов'язана із суспільним буттям, тобто практичним життям суспільства. Вона детермінується рівнем розвитку продуктивних сил, особливостями суспільно-політичної структури, станом суспільних відносин, рівнем освіти громадян. Суспільна свідомість відображає суспільне буття у вигляді постановки цілей та задач, котрі переслідуються соціальними групами в контексті здійснення своїх інтересів. Формами її вияву є суспільні відносини та суспільно орієнтовна поведінка.

Мета і завдання дослідження

Мета статті – сформулювати теоретичні підстави концепту суспільної свідомості як складової системи світоглядних інтересів, цілей та цінностей, що має вагомe значення для рефлексії зв'язків держави з її громадянами. Завдання: 1) визначити основні чинники формування світогляду громадянина; 2) встановити підстави для взаємозв'язку між державою та її громадянами.

Виклад основного матеріалу

Узагальнення психологічної, юридичної та філософської літератури (Arabadzhyiev, 2006, р. 32; Volovuk, 2006, р. 27; Volianiuk, 2013, р. 18) дозволяє стверджувати, що *суспільна свідомість* – це сукупність уявлень щодо реалій суспільного буття великого загалу людей, об'єднаних належністю до цього буття у відповідний історичний проміжок часу. Іншими словами, це масовий феномен усвідомлення громадою самих себе, спільних особливостей свого суспільного буття та рівня відповідності всього цього досягненням сучасного світу. Відповідно, можна розширити це поняття і до критеріїв стану, у якому перебуває суспільна свідомість: задоволеність чи, навпаки, незадоволеність навколишньою дійсністю.

Суспільна свідомість фіксує у різноманітних проявах життя суспільства (культури, ЗМІ, поведінкових та естетичних особливостях

сприйняття) його сутність та динаміку розвитку. Певною мірою їй може бути протиставлена свідомість окремої людини: наявність/відсутність ознак, що відрізняли б сприйняття світу особою як індивідуальністю та особою як членом суспільства (Didukh, 2004; Dodonova, 1996).

На пострадянських теренах із поняттям суспільної свідомості тісно пов'язаний феномен «надбудови» (Horter, 1981, р. 94). Вчені вказують, що панівний свого часу історичний матеріалізм як політико-економічний вектор розвитку суспільства спирався на скрижалі базису та надбудови. Ці поняття, у свою чергу, позначають соціальні взаємини певного суспільства як цілісної системи, у якій різноманітні особливості історичного етапу ґрунтуються на матеріальних відносинах. Базис суспільства – це сукупність економіко-виробничих відносин; надбудова – відносини ідеологічні, що становлять собою поєднання поглядів і установок щодо держави, права, духовних, ментальних та інших сторін буття (Tahlina, 2005, р. 68; Banchuk, 2004, р. 91). Водночас трансформація суспільної свідомості здатна призвести до зміни економічного ладу та державоустрою загалом (Arabadzhyiev, 2006, р. 53; Burenko, 2004, р. 101).

Досліджуючи суспільну свідомість у контексті юридичної психології, можемо стверджувати, що рушійною силою політико-правових змін є продуктивні сили суспільства. Саме їх спрямованість, характер та революційні перетворення обумовлюють вдосконалення юрисдикційного процесу й, відповідно, визначають характер ментальної надбудови.

Основні чинники взаємовпливу психолого-правових феноменів:

- суспільна свідомість є частиною загальної мозаїки надбудови й відображає ментальну сутність нематеріального життя;

- суспільна свідомість має як потенціал, так і практичні важелі для перетворення реалій громадського життя через зміну уявлень про бажані та небажані трансформації залежно від історичного контексту певної епохи;

- психолого-правова дійсність складається із системних властивостей, що потребують регулювання за допомогою психологічних і правових механізмів впливу.

Остання теза вказує на зв'язок суспільної свідомості та юридичної психології, оскільки джерела суспільної свідомості історично детермінувалися саме правовими настановами (Г. Гегель, В. Ленін, О. Богданов, Е. Дюркгейм та ін.).

Проаналізувавши першоджерела, можемо стверджувати, що в сучасній українській філософії, психології та праві надається певний несутеречливий перелік *форм суспільної свідомості*

(Vashkevych, 2007, p. 32; Zadorozhna, 2008, p. 27), здатних чинити вплив на політичний лад у державі. Розглянемо їх детальніше.

Наука як форма суспільної свідомості. Досягнення науки в історичному контексті досить часто залучали для переконання широких мас у перевагах певного політичного устрою. Причому політтехнологи не обов'язково спиралися на реальні наукові дослідження, а, скоріше, видавали вигадане й вигідне за дійсне.

Так, расова дискримінація за часів Третього Рейху ґрунтувалася на нібито наукових дослідженнях щодо переваг німецького народу над іншими (Kravchenko, & Baturyn, 2005, p. 37); протиставлення еволюціонізму та креаціонізму у боротьбі з релігійністю відбувалося в СРСР (Lubskyi, 1997, p. 99).

Серед дійсних, перевірених часом наукових відкриттів, які суттєво вплинули на суспільну свідомість, прикладом є теорії М. Коперника, Г. Галілея, Ч. Дарвіна та багатьох інших видатних вчених, що спричинили наукову революцію та змінили уявлення людини про світ та про саму себе.

Зокрема, у площині суспільної свідомості значення геліоцентричної системи М. Коперника полягає в тому, що Земля перестала вважатися центром світу й отримала статус однієї з планет. Людство отримало можливість відчувати єдність світу, неба та землі, що раніше заперечувалося. Г. Галілей закріпив цю позицію за допомогою фактів, шляхом експериментальної фізики (Vdovina, 2005, p. 209). Саме пошук доказів через експеримент та цілеспрямована практична перевірка теорій є тим потужним чинником, що сприяє розвитку критичного мислення. Відповідно, суспільна свідомість отримала можливість доказовості суспільно-природних явищ, критичного, а не наївного ставлення до них.

Ч. Дарвін «перевернув світ» своєю теорією еволюції, що не лише змінила суспільну свідомість, а й надала їй нового вектору. Ідеї цього вченого є прикладом постійної протягом століть боротьби науки та релігійних настанов про природне та надприродне походження людини й світу (Vdovina, 2005, p. 101).

Отже, суспільна свідомість може розглядатися як предмет дослідження юридичної психології саме через наукові досягнення, що подарували світу картини об'єктивної, а не вигаданої, ілюзорної реальності. Сьогодні цілком очевидно, що при формуванні психолого-правових відносин та в регулюванні соціальних процесів, цінностей і традицій суспільства більш екологічно ґрунтуватися на перевірених наукових фактах.

Мораль як форма суспільної свідомості має відображення на двох рівнях – раціонально-

теоретичному та емоційно-почуттєвому. Так, раціонально-теоретичний рівень моралі як форми суспільної свідомості виражається у системі цінностей, за якими живе суспільство: етичні норми, принципи, оціночні судження, ідеали та поняття. Моральність суспільства та її найбільш значущі елементи цілком підвладні теоретичному обґрунтуванню [Vasilevska, 1996, p. 73; Tymokhov, 2015; Starykovska, 2017].

Мораль як форма суспільної свідомості надає уявлення про ідеали та певну картину світу минулих поколінь, пошуки і досягнення людства, як позитивні, так і негативні. Важливим є те, що моральність суспільства відображає не стільки поточні реалії, скільки бажаний рівень розвитку відносин між людьми, самої соціальної атмосфери. Це впливає і на юридичну сферу під час створення відповідних законів, проведення законодавчих реформ тощо.

Емоційно-почуттєвий рівень моралі відображає в суспільній свідомості моральні почуття, неусвідомлювані оцінні судження. Незважаючи на свій ірраціональний і суперечливий характер, він є потужним витоком формування суспільної свідомості. Прикладом може слугувати мінливість моральних відносин, що залежні від змін у знаннях, переконаннях, уявленнях людей про моральні цінності. Зокрема, тотальне засудження ринкових відносин за часів СРСР змінилося згодом шаном суспільства до ефективних бізнесменів.

Правосвідомість як форма суспільної свідомості. Суспільна правосвідомість відображає рівень поваги до законодавчої системи з боку громадян. Рівень поваги, у свою чергу, забезпечує стан правопорядку у соціумі, наявність/відсутність задоволення державоустроєм взагалі (Melnichuk, 2005, p. 56; Tymokhov, 2015; Starykovska, 2017). Тобто, суспільна свідомість у правовому ракурсі вказує на стан правових відносин:

- дотримання чи недотримання нормативних засад і юридичних норм;

- суб'єктивне ставлення окремих осіб і суспільства загалом до затверджених у правових актах правил поведінки;

- правове позиціонування через демонстрацію сприйняття, усвідомлення, інтерпретацію юридичних відносин у регуляції правової поведінки.

Як приклад можна навести сучасну українську новітню історію – політичний переворот 2013–2014 років. Так звана Революція гідності та протистояння громадян правоохоронним органам із вимогою зміни політичного ладу в країні призвели до повалення чинного на той момент уряду президента В. Ф. Януковича та позачергових виборів. Подальші роки змінили уявлення частини населення щодо правових і політичних принад як поваленого політичного

режиму, так і нового. Вказані події мали широке та неоднозначне висвітлення у вітчизняних й іноземних ЗМІ (Mykulynskyi, 2017; Antonovych et al., 2014).

Це ілюструє мінливість правосвідомості як відображення суспільних настроїв, інтересів і прагнень, а також спонукає до формування вищої відповідальності перед собою та країною у сенсі виваженого підходу до політико-правових кроків, зокрема, до виборів правлячої еліти, чия діяльність впливатиме на державотворення в Україні.

Релігію як форму суспільної свідомості доречно інтерпретувати як один із механізмів регуляторного політико-правового впливу на електорат. Цю думку підтверджує боротьба за належність соборів, автокефалій та, відповідно, пасти до певних конфесій і патріархатів.

Спираючись на приклади сучасної історичної доби, слід згадати, що православний Патріарх Варфоломій підписав томос про автокефалію Православної церкви України (ПЦУ) 5 січня 2019 року ("Ukraine urochysto otrymala tomos"). Відбулося визнання канонічно автокефальної та самоврядуваної церкви в межах незалежної держави України. Це був, передусім, політичний крок, який обмежував вплив на православних українців Московського патріархату.

Опікувався розв'язанням цього питання чинний на той час Президент України П. О. Порошенко, чим підкреслюється значущість та масштабність події, доречність сприйняття релігійної суспільної свідомості, перш за все, не з містичного потойбічного висвітлення, а як впливового політичного інструменту.

Можливо, саме через це наукою досі не спростовано релігійні постулати про нібито священні події минулого, які суперечать законам природи та гравітації – таке спростування невігдно у площині можливостей керувати широкими масами населення. Також слід зазначити, що спрощене релігійне уявлення про механізми соціальної взаємодії набагато легше засвоїти значній частині людей, ніж долучати критичне мислення. Відповідно, релігійна суспільна свідомість може розглядатися як поєднання психолого-правових важелів впливу на громаду.

Ідеологія (політична свідомість) як форма суспільної свідомості визначається як найвища форма суспільної свідомості (Laha, 2006, p. 87; Burstein, 2003; Druckman, Peterson, & Slothuus, 2013). Є певні питання щодо того, що всі окреслені вище форми суспільної свідомості, разом з ідеологією, є багатогранником, калейдоскопом одного й того ж явища – феномену суспільної свідомості. Навіть більше, жодна з перерахованих форм не може повноцінно існувати без інших,

оскільки вони становлять сукупність уявлень про найважливіші аспекти суспільного буття. Можна погодитися з вченими, які визначають ідеологію як складову суспільної свідомості, що має класовий характер (Tsyhanenko, 2005, p. 67; Druckman, Peterson, & Slothuus, 2013; Moussaid, Kammer, & Pantelis, 2013).

Суто ідеологія як форма суспільної свідомості демонструє успішність впливу правосвідомості на свідомість громадян, тобто наскільки глибоко особа сприймає правові норми та чи вбудовані вони в її уявлення про належні стосунки в суспільстві. Зокрема, тут слід констатувати наявність/відсутність:

- систематизованості правового позиціонування особи (громадянська позиція, участь у виборах у якості виборця чи особи, яку обирають, тощо);

- можливості оперування правовими категоріями, обізнаність у формах та призначенні різних юрисдикційних процесів;

- активності у прагненні чи спробах виражати інтереси малих чи великих соціальних груп, товариств через виявлення своєї громадянської позиції (участь у державних та міждержавних об'єднаннях, громадських рухах, політичних партіях тощо).

Можемо стверджувати, що ідеологія як форма суспільної свідомості є відображенням сприйняття суспільством тієї частини буття, яка пов'язана з політикою. Цей феномен об'єднує погляди, настрої, ставлення певного соціального суб'єкта (групи, громади, нації тощо), в яких віддзеркалюється політична динаміка життєдіяльності суспільства.

Ця форма суспільної свідомості за своєю сутністю є реактивною, тобто такою, що виникає як системна реакція на інше соціальне явище – потребу в обґрунтуванні належного чи неналежного стану функціонування державоустрою, державної влади і стану правопорядку в суспільстві. Відповідно, ідеологію можна розглядати як рушійну силу, що задає потенціал розвитку продуктивних реалій буття.

Формуючи суспільну свідомість, можна отримати такі переваги:

- бути попереду чинної практики вирішення та функціонування соціальних відносин, тобто отримати можливість очолювати їх;

- через спланований вплив прогнозувати й моделювати соціально-політичні та політико-правові реформи;

- регулювати політико-правове життя суспільства й, за допомогою цього, спрямовувати економічні, культурні, конфесійні, духовні відносини;

– визначати напрями діяльності громадських утворень, керувати соціальними групами й соціальними процесами.

У юридичній психології суспільну свідомість розглядають як багатоструктурне і багаторівневе явище (Vashkevych, 2007, р. 134; Zadorozhna, 2008, р. 39). Її різновиди доцільно розрізняти залежно від суб'єкта та відповідних особливостей об'єкта за наступними показниками: суспільство – сукупність ідей, теорій, поглядів, уявлень, почуттів, вірувань, емоцій людей, настроїв, у яких відображається матеріальне та нематеріальне життя суспільства, система суспільних відносин загалом; соціально-історичні спільності (групи) – групова свідомість, що ґрунтується на об'єктивних і суб'єктивних чинниках, притаманних відповідній групі осіб, об'єднаних спільними або схожими реаліями буття; окрема особа – відображення людиною навколишнього світу та самої себе у формі знань, відчуттів і переживань.

Отже, за ґносеологічного підходу суспільна свідомість представлена як на буденному, так і на науковому та ідеологічному рівнях. На основі цього можна виділити взаємопов'язані ланки:

– теоретичну – спрямовану на розкриття соціально-психологічних установок, які визначають суспільне життя, формують суспільні процеси (соціальні інститути, політичні партії тощо);

– емпіричну, тобто відображення теорій у практиці життя, що формується на ґрунті повсякденної практичної соціальної взаємодії.

Таким чином, суспільна свідомість – цілісний феномен, де теоретичний рівень відображається в практичній системі відносин. Вона є, з одного боку, інструментом пізнання соціально-психологічних аспектів у реаліях буття, з іншого – слугує критерієм визначення рівнів пізнання дійсності, які доповнюють та закріплюють отримані знання.

Зміни в суспільній свідомості не лише залежать від плину часу, а й вимірюються ступенем осягання психолого-політичних та психолого-правових атрибутів, притаманних певній історичній епосі (минулому та сучасному). Специфіка понять суспільної свідомості полягає, окрім іншого, в тому, що вони своєрідно відображають буття, і це дає змогу:

– оцінити ставлення до соціальних відносин через поведінку людей у суспільній та індивідуальній єдності;

– трансформувати такі оцінки в норми бажаної поведінки.

Наукова новизна

Здійснений аналіз та узагальнення дають підстави стверджувати, що суспільна норма є засобом вираження належного, тобто несе в собі потенціал та вимоги, яких слід дотримуватися для досягнення консенсусу в певному соціумі. Це може відбуватися через настанови, правила, приписи, заборони (юридичні, релігійні, міфологічні, політичні тощо). Відповідно, суспільна свідомість регулює дії та категоріальний апарат мислення соціальних суб'єктів (поведінку людей, оцінює їх вчинки), тому важливе місце в структурі теоретичного рівня суспільної свідомості посідає юридико-психологічна оцінка. Можна вважати, що вона відображає уявлення про правові та моральні цінності вчинків, дій, вказує на їх відповідність належному.

Зазначене ілюструє зв'язок суспільної свідомості з усіма сферами соціальної взаємодії (економічними, політичними, етичними, естетичними відносинами тощо), бо майже жодна соціальна дія не обходиться без балансування уявлень про добро і зло, законне й незаконне, доцільне та недоцільне. Вона виражається у схваленні чи засудженні відповідної поведінки, вчинків особистості, дій соціальних інституцій, суб'єктів.

Висновки

Таким чином, суспільна свідомість як предмет дослідження юридичної психології характеризується різноманітними аспектами (психологічними, юридичними, філософським), що у своїй сукупності становить уявлення про реалії суспільного буття загалу людей, об'єднаних приналежністю до цього буття у відповідний історичний проміжок часу. У контексті історичного матеріалізму вона належить до надбудови, оскільки через зміни матеріального відбуваються зміни ментальні (відображає ментальну сутність нематеріального життя).

Суспільна свідомість наповнюється та змінюється через можливість проаналізувати минуле й навчитися на його помилках, через формування філософського узагальнення розуміння явищ, чия фаза розквіту минула. З огляду на вищевказане, чинники суспільного знання трансформуються у норми бажаної поведінки, бачення належної системи психолого-правових та соціальних цінностей. Усе це в сукупності є рушійною силою, яка задає потенціал розвитку продуктивних реалій буття.

REFERENCES

- Antonovych, M.M. (et al.). (2014). *Ukrainska revoliutsiia hidnosti, ahresiia RF i mizhnarodne pravo [The Ukrainian Revolution of Dignity, Russian Aggression and International Law]*. O.V. Zadorozhnyi (Eds.). Kyiv: K.I.S [in Ukrainian].
- Arabadzhyiev, D.Yu. (2006). Politychnyi mif yak faktor rozvytku suchasnoi politychnoi svidomosti [Political myth as factor of development of modern political consciousness]. *Candidate's thesis*. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
- Banchuk, M.V. (2004). Ideolohiia ta kultura diialnosti pravozakhysnykh orhaniv Ukrainy v konteksti stanovlennia hromadianskoho suspilstva (politolohichnyi analiz) [Ideology and culture of human rights activists in Ukraine in the context of civil society formation (political analysis)]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Burenko, N.M. (2004). Evoliutsiia polityky Yevropeiskoho Soiuzu shchodo krain Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy [The evolution of the European Union's policy towards the countries of Central and Eastern Europe]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Burstein, P. (2003). The Impact of Public Opinion on Public Policy: A Review and an Agenda. *SAGE Journals*, 56(1), 29-40. doi: 10.1177/106591290305600103.
- Didukh, M.L. (2004). Stanovlennia politychnoi svidomosti molodi v umovakh suspilnoi nestabilnosti [Formation of youth political consciousness in conditions of social instability]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Dodonova, V.I. (1996). Politicheskoe soznanie: sushchnost, struktura, sovremennye tendentsii razvitiia (sotsialno-filosofskiy analiz) [Political consciousness: essence, structure, modern tendencies of development (socio-philosophical analysis)]. *Candidate's thesis*. Zaporozne [in Russian].
- Druckman, J.N., Peterson, E., & Slothuus, R. (2013). How elite partisan polarization affects public opinion formation. *American Political Science Review*, 107(1), 57-79. doi: 10.1017/S0003055412000500.
- Horter, H. (1981). *Istorychnyi materializm [Historical materialism]*. (P. Benzia, Trans). Kyiv: Znannia ta syla [in Ukrainian].
- Kravchenko, A., & Baturyn, S. (2005). Ukrainski nevilnyky Tretoho reikhu: mynule i suchasnist [Ukrainian Slaves of the Third Reich: Past and Present]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Laha, V.A. (2006). Ideolohichnyi faktor suchasnoho politychnoho ta partiinoho rozvytku Ukrainy [The ideological factor of modern political and party development of Ukraine]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Lubskyi, V.I. (1997). Problemy viiny i myru v konteksti viropovchalnykh system osnovnykh relihii svitu [Problems of War and Peace in the Context of the Religious-Educational Systems of the Major Religions of the World]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Melnichuk, O.S. (2005). Pravo i derzhava v kontseptsii pravosvidomosti I. Iliina [Law and State in the Concept of Justice I. Ilyin]. *Candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].
- Moussaid, M., Kammer, E.J., & Pantelis, P. (2013). Social Influence and the Collective Dynamics of Opinion Formation. *PLoS ONE*, 8(11). doi: 10.1371/journal.pone.0078433.
- Mykulynskyi, I.M. (2017). *Revoliutsiia Hidnosti Maidan [Revolution of Dignity Maidan]*. Chernivtsi: DrukArt [in Ukrainian].
- Sarykovska, O. (2017). Zakonomirnyi kharakter formuvannia hromadskoi dumky [The Legal Character of Public Opinion Formation]. *Skhid, East*, 3(149), 93-98. doi: 10.1177/106591290305600103.15 [in Ukrainian].
- Tahlina, Yu.S. (2005). Ekolohichna kultura ukrainskoho etnosu: mentalni dzherela ta tekhnohenni perspektyvy [Ecological Culture of Ukrainian Ethnicity: Mental Sources and Technogenic Perspectives]. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Tsyhanenko, H.V. (2005). Sotsialno-psykholohichni mekhanizmy polityko-ideolohichnoho samovyznachennia molodi [Socio-psychological mechanisms of political and ideological self-determination of youth]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Tymokhov, O.V. (2015). Panoramne myslennia yak diievyi instrument u formuvanni novitnikh sotsiokulturnykh kontseptiv [Panoramic thinking as an effective tool in the formation of the latest socio-cultural concepts]. *Scientific Journal «ScienceRise»*, 12/1(17), 86-90. doi: 10.15587/2313-8416.2015.53895 [in Ukrainian].
- Ukraina urochysto otrykala tomos pro avtokefaliu PTsYu [[Ukraine solemnly received a tomos on the autocephaly of the PCU]. Sait "Radio Svoboda", Site "Radio Liberty". www.radiosvoboda.org. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/29693704.html> [in Ukrainian].
- Vashkevych, V.M. (2007). Formuvannia ta rozvytok istorychnoi svidomosti studentskoi molodi v Ukraini v period suspilnykh transformatsii (sotsialno-filosofskiy analiz) [Formation and development of historical consciousness of student youth in Ukraine in the period of social transformations (socio-philosophical analysis)]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Vasilevska, T.E. (1996). Vidpovidalnist yak dukhovno-moralnisnyi vymir osobystosti [Responsibility as a Spiritual and Moral Dimension of Personality]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Vdovina, I.S. (2005). *Velikie fylosofskie ucheniia: mysliteli; kontseptsii; daty [Great philosophical teachings: thinkers; concepts; dates]*. (I.S. Vdovina, Trans). Moscow: Iskustvo XXI vek [in Russian].
- Volianiuk, O.Ya. (2013). *Suspilna pamiat i polityka: mystetstvo mozhlyvoho : [Public memory and politics: the art of the possible]*. Kyiv: Priorytety [in Ukrainian].
- Volovyk, V.I. (2006). *Filosofia politicheskogo soznaniia [Philosophy of political consciousness]*. Zaporozne: Prosvita [in Russian].
- Zadorozhna, M.I. (2008). Humanizatsiia suspilnoi svidomosti (derzhavno-upravlinskiy aspekt) [Humanization of public consciousness (state-administrative aspect)]. *Candidate's thesis*. Lviv [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Українська революція гідності, агресія РФ і міжнародне право / [М. М. Антонович та ін.] ; упоряд. і заг. ред. О. В. Задорожній. Київ : К.І.С., 2014. 1013 с.
- Арабаджієв Д. Ю. Політичний міф як фактор розвитку сучасної політичної свідомості : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.03. Запоріжжя, 2006. 181 с.
- Банчук М. В. Ідеологія та культура діяльності правозахисних органів України в контексті становлення громадянського суспільства (політологічний аналіз) : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.03. Київ, 2004. 180 с.
- Буренко Н. М. Еволюція політики Європейського Союзу щодо країн Центральної та Східної Європи : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04. Київ, 2004. 215 с.
- Burstein P. The Impact of Public Opinion on Public Policy: A Review and an Agenda. *SAGE Journals*. 2003. Vol. 56. Issue 1. P. 29–40. doi: 10.1177/106591290305600103.
- Дідух М. Л. Становлення політичної свідомості молоді в умовах суспільної нестабільності : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Київ, 2004. 201 с.
- Додонова В. И. Политическое сознание: сущность, структура, современные тенденции развития (социально-философский анализ) : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.03. Запорожье, 1996. 181 с.
- Druckman J. N., Peterson E., Slothuus R. How elite partisan polarization affects public opinion formation. *American Political Science Review*. 2013. Vol. 107. Issue 1. P. 57–79. doi: 10.1017/S0003055412000500.
- Гортер Г. Історичний матеріалізм / пер. з нім. П. Бензя. Київ : Знання та сила, 1981. 148 с.
- Кравченко А., Батурин С. Українські невідомі Третього рейху: минуле і сучасність : публіцист. хроніка. Львів : Кальварія, 2005. 234 с.
- Лага В. А. Ідеологічний фактор сучасного політичного та партійного розвитку України : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2006. 207 с.
- Лубський В. І. Проблеми війни і миру в контексті віроповідальних систем основних релігій світу : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.11. Київ, 1997. 389 с.
- Мельничук О. С. Право і держава в концепції правосвідомості І. О. Ільїна : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2005. 196 с.
- Moussaïd M., Kämmer E. J., Pantelis P. Social Influence and the Collective Dynamics of Opinion Formation. *PLoS ONE*. 2013. № 8 (11). doi: 10.1371/journal.pone.0078433.
- Микулинський І. М. Революція Гідності Майдан. Чернівці : ДрукАрт, 2017. 798 с.
- Стариковська О. Закономірний характер формування громадської думки. Схід. 2017. № 3(149). Травень–червень. С. 93–98. doi: 10.1177/106591290305600103.15.
- Тягліна Ю. С. Екологічна культура українського етносу: ментальні джерела та техногенні перспективи : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.12. Харків, 2005. 177 с.
- Циганенко Г. В. Соціально-психологічні механізми політико-ідеологічного самовизначення молоді : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Київ, 2005. 236 с.
- Тимохов О. В. Панорамне мислення як дієвий інструмент у формуванні новітніх соціокультурних концептів. *Scientific Journal «ScienceRise»*. 2015 № 12/1 (17). С. 86–90. doi: 10.15587/2313-8416.2015.53895.
- Україна урочисто отримала томос про автокефалію ПЦУ. *Радіо Свобода* : веб-сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29693704.html>.
- Вашкевич В. М. Формування та розвиток історичної свідомості студентської молоді в Україні в період суспільних трансформацій (соціально-філософський аналіз) : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03. Київ, 2007. 380 с.
- Василевська Т. Е. Відповідальність як духовно-моральнісний вимір особистості : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.07. Київ, 1996. 164 с.
- Великие философские учения: мыслители; концепции; даты / пер., предисл., примеч. И. С. Вдовина. М. : Искусство XXI век, 2005. 407 с.
- Воляннюк О. Я. Суспільна пам'ять і політика: мистецтво можливого : монографія. Київ : Пріоритети, 2013. 169 с.
- Воловик В. И. Философия политического сознания : монография. Запорожье : Просвіта, 2006. 201 с.
- Задорожна М. І. Гуманізація суспільної свідомості (державно-управлінський аспект) : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01. Львів, 2008. 205 с.

Стаття надійшла до редколегії 04.03.2019

Berezenko V. – Postgraduate Student of the Department of Legal Psychology of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6247-1703>

Public Consciousness as a Subject of Research of Legal Psychology

The **purpose** article is the result of generalization of scientific views on the essence and constituents of public consciousness. Its place is determined in the subject field of legal psychology. The sources of polarization of the modern Ukrainian society are indicated. A **methodological tool** is presented by totality of theoretical (analysis, synthesis, comparison, generalization) methods. Theoretical base. Specified, that a civil consensus is absent in relation fundamental values, ideals and aims of society that generates a high conflict and social tension in society today. It predetermines political-legal instability in society. Modern public consciousness in Ukraine is characterized the subzero degree of trust population to the state institutes of power, in particular, judicial branch, ignoring legal methods of decision conflicts, predominance of emotional regulators in politic-legal behavior. **Scientific novelty.** The theoretical basic concept of public consciousness are presented. They consist the system of views, interests and values; they matter very much for understanding connections of the state with its citizens. The basic factors of cross-coupling the psychological-legal phenomena are distinguished in the structure of public consciousness. It is reasonable, that the facts of public knowledge are transformed in the codes of desirable conduct, vision of the due system of psychological-legal and social values. It becomes motive force that sets potential development of productive realities life. **Conclusions.** Public consciousness is the integral phenomenon, where a theoretical level is represented in the practical system of relations. It comes forward, from one side, by the instrument cognition of social-psychological aspects in realities of existence, from other – in itself serves as a criterion determination levels cognitions of reality, that complemented and fasten gain knowledge. Therefore, changes in public consciousness have dependence not only on the flow of time, but measured by the degree of understanding political-legal and psychological-legal attributes, inherent certain historical to the epoch (to the past and modern). The public norm comes forward as means of expression the proper state of affairs, id est carries in itself potential and requirements that it follows to adhere for an achievement to the consensus in certain society. It can have a display through attitudes, rules, binding overs, prohibitions (legal, religious, mythological, political and others). Accordingly, public consciousness regulates actions and category vehicle thinking of social subjects, behavior of people, estimates their acts. Therefore, an important place in the structure of theoretical level of public consciousness is occupied by a psychological-legal estimation. It represents an idea about the legal and moral values of acts, actions, specifies on their accordance to the operating social norms.

Keywords: public consciousness; Ukrainian society; psychological-legal phenomena; reflection; social values; polarization.